
УДК 351.746.1

Галина Топольницька,
кандидат психологічних наук, доцент,
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

ОСОБЛИВОСТІ НЕТРАДИЦІЙНИХ МЕТОДІВ ВИКЛАДАННЯ ЕТИКИ У ВИЩОМУ ВІЙСЬКОВОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

У статті зроблено спробу розкрити сутність деяких нетрадиційних методів викладання етики в вищому військовому навчальному закладі, розкрито зміст таких методів та здійснено класифікацію як традиційних, так і нетрадиційних методів навчання.

Ключові слова: методи навчання, нетрадиційні методи, особисто-орієнтовний підхід, класифікація методів навчання.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Однією із центральних проблем етики як науки і навчальної дисципліни є розкриття історії моралі як історії становлення та вдосконалення природи людини, творення духовної потреби злагодженості стосунків між людьми; формування специфічно людських взаємин як історії порозуміння та небайдужості людини до людини, людини до інших людей, людства до природи.

Метою статті є спроба розкрити сутність та класифікувати сучасні нетрадиційні методи викладання етики в вищому військовому навчальному закладі як надзвичайно складні психолого-педагогічні та соціально-педагогічні утворення.

© Галина Топольницька

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна освітня ситуація характеризується становленням гуманістичної парадигми, яка має інші, відмінні від традиційних, підходи до організації навчального процесу, засновані на концепції особистісно-орієнтованого навчання. Його основною метою є забезпечення розвитку та саморозвитку особистості на основі виявлення її індивідуальних особливостей як суб'єкта пізнання та результатів її предметної діяльності.

Бурхливий розвиток гуманітарного знання в сучасному суспільстві обумовлено реальними потребами цього суспільства, необхідністю його розвитку, забезпеченням сприятливих умов для життя й діяльності людей.

Затребуваність етичних знань і їх низький рівень в українському суспільстві ставлять перед освітньою системою країни складне й відповідальне завдання – сформувати свідомого суб'єкта моральності, починаючи зі школи й закінчуючи професійним навчанням. Етичні знання впроваджуються у різні сфери життя й діяльності людини: державні й силові структури, виробництво, політику, бізнес, охорону здоров'я, освіту та інші. Зростання ролі морально-психологічного чинника в Державній прикордонній службі України є закономірним, оскільки воно актуалізує значення особистості офіцера-прикордонника.

Сучасна гуманітарна освіта має потребу в розробці нових активних методів навчання етики та естетики, нових програм і методичних посібників, розроблених на основі наукових досліджень і практики роботи викладачів-науковців з філософських дисциплін. Метод навчання – досить складне, багатоякісне та багатовимірне педагогічне явище, в якому знаходять відображення об'єктивні закономірності, принципи, цілі, зміст і форми навчання. Цей зв'язок з іншими дидактичними категоріями взаємозворотний: принципи, цілі, зміст і форми навчання визначають метод, але вони не можуть бути реалізовані без нього, без урахування можливостей їх практичної реалізації.

Під час викладання кожної навчальної дисципліни, у тому числі й етики, у ВНЗ України широко використовуються як традиційні, так і нетрадиційні методи викладання. До традиційних методів за-

---

раховують лекції, семінари, що включають написання й обговорення рефератів, самостійну роботу студентів, консультації, заліки, іспити. Вищеперелічені традиційні методи викладання є базою для передачі знань слухачам. Жодною мірою не відмовляючись від традиційних методів викладання у вищій школі, все частіше стали використовуватися нетрадиційні методи, тому що вони більше активізують курсантів, розвивають їх індивідуальні здібності, ерудицію й уяву, сприяють діалогу між викладачем і слухачами, виявленню часом суперечливих проблем.

Проведені соціологічні дослідження різних форм і методів викладання показують, що системи засвоєння матеріалу лекції становлять 20 %, лекція з використанням наукових посібників дає змогу підвищити цей показник до 30 %, лекція з використанням аудіовізуальних засобів дає 50 % засвоєння інформації, дискусія – 70 %, гра – 90 %.

До нетрадиційних методів зараховують ділові, рольові, ситуативні або імітаційні, операційні ігри (тренінги); використання психологічних тестів, які дають змогу визначити характерні риси особистості, тестів для контролю знань; творчу, активну роботу з понятійним апаратом; складання тематичних кросвордів; вибір теми, маршруту та написання сценаріїв екскурсій; проведення різноманітних соціологічних досліджень, експериментів, педагогічного практикуму.

Особистісно-орієнтоване навчання є гуманітарною технологією відкритого типу. На відміну від традиційного навчання, яке орієнтується в основному на когнітивну сферу та мислення, ця технологія проектується для роботи зі свідомістю людини та процесами її індивідуально-особистісного розвитку. Метою цієї технології є розвиток особистісних структур свідомості (здатність робити вибір, рефлексія), суб'єктних якостей (автономності, самостійності, відповідальності) та індивідуальності курсантів. Зробити людину освіченою означає допомогти їй стати суб'єктом культури, історичного процесу, з власного життєвого досвіду допомогти їй мислити. Цілком очевидна необхідність побудови освітньої діяльності викладача на основі особистісно-орієнтованого підходу до викладання предмета. Для досягнення цієї мети необхідні кваліфіковані педагоги з гарною методичною

підготовкою. У той же час спостерігається слабкий рівень підготовки таких фахівців: розрив теорії й практики, опора на пам'ять, слабка методична підготовка, ще застаріли методи викладання гуманітарних дисциплін.

Методика викладання етики як навчального предмета і тим більше як наукової дисципліни ще недостатньо вивчена, незважаючи на те, що інтерес до цієї дисципліни підкреслювали багато сучасних вчених: В. Малахов, В. Возняк, Т. Дерев'янка, М. Кашуба, В. Мовчан, В. Чепіль та ін., але питання про методичне забезпечення викладання етики та естетики у ВНЗ залишається актуальним.

Метод навчання – це система послідовних взаємозалежних дій викладача й курсантів, що забезпечують засвоєння змісту утворення. Він характеризується трьома ознаками: цілями навчання, способами засвоєння змісту навчання й характером взаємодії суб'єктів навчання (викладача й курсанта).

У світовій педагогічній практиці накопичений значний досвід вивчення різних методів навчання, представлені їх численні класифікації.

Найбільшою мірою відповідає завданням курсу методики викладання класифікація методів навчання, розроблена Бабанським Ю. К.

Усі методи навчання він розділив на 3 види, кожний з яких має складну характеристику.

1. Методи організації й здійснення навчально-пізнавальної діяльності: словесні (лекції, пояснення, розповіді, бесіди); наочні (досвіди, демонстрації, ілюстрації); практичні (вправи, виконання творчих завдань).
2. Методи стимулювання й мотивації навчання. До них належать:
  - пізнавальні ігри;
  - навчальні дискусії;
  - створення різних навчальних ситуацій (емоційно-морального переживання, новизни, цікавості й інші).
3. Методи контролю й самоконтролю в навчанні. Маються на увазі: індивідуальне й фронтальне опитування, заліки й іспити, тестування і інші види контролю.

Сьогодні ці методи зазнали змін, були доповнені новими науково-методичними розробками Ляудис В., Мовчан В., Ефроїмсон В., Поповича О., Романєєвої І. Аналізуючи їх роботи, можна поділити методи на два типи:

- традиційні (зазначені вище);
- нетрадиційні (активні).

Традиційне навчання ґрунтується на перевазі репродуктивної діяльності курсантів та на досягненні ними чітко сформованих еталонів засвоєння. Такий підхід виходить із ефективності репродуктивної діяльності як самостійної цінності, орієнтує курсантів на стандартні навчальні процедури, ставить викладача в позицію оператора стандартних дидактичних матеріалів і засобів навчання. При цьому позиції викладача і курсантів у навчальному процесі залишаються особистісно-нейтральними, хоча й припускають позитивне емоційне ставлення один до одного.

До нетрадиційного навчання належать методи: програмованого, проблемного й інтерактивного (комунікативного) навчання, метод навчальних дискусій, ігровий, метод застосування тренінгових вправ та інші.

Нетрадиційні, пошукові методи виявляються досить продуктивними у військово-професійному навчанні. Вони дають можливість курсантам не тільки творчо засвоювати базові знання, але й опанувати ці знання відразу в контексті своєї професії. Ці методи наголошують на розвиток потенціалів навчання, виходять із самостійної цінності пошукової діяльності, ставлять педагога в позицію партнера з навчального дослідження, припускають особистісну участь у навчальному процесі, високу індивідуально-професійну готовність педагога до гнучкої, тактовної взаємодії з учнями, в якому відбувається розширення меж як безпосереднього досвіду, так і його осмислення курсантами.

Основними принципами нестандартного заняття є:

1. Відмова від шаблону в організації заняття, від рутини й формалізму в проведенні.
2. Максимальне залучення курсантів аудиторії в активну діяльність на уроці.

---

3. Не розважальність, а цікавість і захоплення як основа емоційного тону заняття.

4. Підтримка альтернативності, множинності думок.

5. Розвиток функції спілкування на занятті як умова забезпечення взаєморозуміння, спонукання до дії, відчуття емоційного задоволення.

6. “Прихована” (педагогічно доцільна) диференціація курсантів за навчальними можливостями, інтересами, здібностями і схильностями.

7. Використання оцінки як формуючого (а не тільки результативного) інструмента.

Способи створення проблемної ситуації:

постановка перед курсантами теоретичної проблеми, пояснення зовнішніх протиріч, спостережень у фактах, доказах, отриманих на основі спостережень або в результаті виміру;

створення проблеми шляхом викладу теорії виникнення й розвитку якого-небудь поняття;

постановка проблеми шляхом аналізу й узагальнення освоєних раніше знань і вмінь;

виникнення проблеми в результаті знаходження шляхів і способів рішення завдань.

У процесі проведення заняття викладач повинен підготувати курсантів для відповіді на творчі завдання:

1. Яку роль ви відводите моралі в історії становлення людства?

2. Чи відкриває історія моралі явище морального самовдосконалення людства?

3. Чи вважаєте ви, що людство здатне і далі здійснювати поступ до морального самовдосконалення?

4. Як ви думаєте, чи зможе людство подолати егоїзм власної природи і спрямувати зусилля на збереження життя природи?

Викладач ставить проблеми, сам їх вирішує, розкриваючи всі протиріччя вирішення, всю його логіку й доступну систему доказів. Курсанти стежать за логікою викладу, контролюють її, є спілниками у процесі вирішення. Викладач супроводжує виклад питаннями, на які відповідає сам або залучає курсантів. Велике значення має мовлення

вчителя: яскраве, емоційне, логічно бездоганне. Курсанти ведуть запис у конспектах. Тому викладач повинен продумати зміст, форму запису на дошці й відповідно в зошитах.

Можливі різні варіанти організації роботи. Для кожного курсанта можуть бути підготовлені таблиці з канвою викладу матеріалу, із пропусками, які заповнюються в процесі слухання лекції. У таких таблицях уже є другорядний текстовий матеріал, учні не витрачають час на його відтворення, а заповнюють ту частину, що є темою даного заняття. Такі таблиці готують у випадку систематизації знань і класифікації понять.

У вивченні певного матеріалу активними методами пізнання стають аналогії, порівняння, узагальнення. Курсантам напередодні заняття як одного з видів домашнього завдання пропонується розділити сторінку на дві частини. У лівій його частині виписати необхідні визначення, поняття до теми, які будуть активно використовуватися на занятті. Права частина заповнюється на занятті під контролем викладача.

У запропонованому занятті можна дати завдання знайти визначення таких понять: природа людини, соціальне життя, закони суспільства, культура спілкування, перспективи людства.

У проблемно-розвиваючому навчанні лекції діляться на 8 типів, але для викладача етики найбільш прийнятні такі:

1. Проблемна лекція. У ній моделюються протиріччя реального життя через їх представленість у теоретичних концепціях. Головна мета такої лекції придбання знань курсантами самостійно.

2. Лекція-провокація (або лекція із запланованими помилками). Формує вміння курсантів оперативно аналізувати, орієнтуватися в інформації й оцінювати її. Може використовуватись як метод “живої ситуації”.

3. Лекція-діалог. Зміст подається через серію питань, на які курсант повинен відповідати безпосередньо в ході лекції. До цього типу належить лекція із застосуванням техніки зворотного зв'язку, а також програмована лекція-консультація.

---

4. Лекція із застосуванням ігрових методів (методи тренінгу (ігровий), методи конкретних ситуацій і інші). Курсанти самі формулюють проблему й самі намагаються її вирішити.

Отже, методи навчання – надзвичайно складні психолого-педагогічні та соціально-педагогічні утворення. У розкритті їх суті виявляється, що їм властиві не одна, а кілька істотно важливих ознак, і через те будь-якій з них можна віддати перевагу лише в цілком конкретних педагогічних умовах.

На даний час немає жодної класифікації методів навчання, яка охопила б широкий та різноманітний діапазон традиційних та нетрадиційних методів навчання. Неможливо зупинитися на використанні тих чи інших методів навчання окремо. Лише інтегруючись одні в другі, поєднуючись та взаємодоповнюючись, традиційні та нетрадиційні методи навчання у вищих навчальних закладах можуть привести до очікуваних результатів.

Вища школа України постійно працює над рівнем наукового потенціалу викладачів, поглиблення наукових навчальних програм, досліджуваних предметів, і саме це може стати запорукою успішної підготовки молодих фахівців, які так необхідні українському сучасному транзитивному суспільству.

Список використаної літератури

1. Бабанский Ю. К. Оптимизация педагогического процесса (В вопросах и ответах) / Ю. К. Бабанский, М. М. Поташник. – К. : Радянська школа, 1982. – 198 с.

2. Володько В. М. Самостійна навчально-пізнавальна діяльність як один з методів розвитку творчих здібностей студентів. Вища і середня педагогічна освіта / В. М. Володько, Т. В. Іванова. – Київ, 1993. – № 16. – С. 62.

3. Військова педагогіка та психологія : підручник / В. Г. Кремень, С. Д. Максименко, О. Д. Сафін та ін. – Хмельницький : Вид-во Академії ПВУ. – 2000. – 462 с.

4. Лозова В. І. Теоретичні основи виховання і навчання : навчальний посібник / В. І. Лозова, Г. В. Троцько. – Харків, 2002. – С. 335–343.

5. Фіцула М. М. Педагогіка : навчальний посібник / М. М. Фіцула. – Вид. 2-ге, випр., доп. – К. : Академвидав, 2007. – 161 с.

---

6. Фурман А. В. Технологія створення граф-схем навчальних курсів у модульно-розвивальній системі / А. В. Фурман // Рідна школа. – 2007. – № 2. – С. 25–78.

7. Щербань П. М. Навчально-педагогічні ігри – активна форма підготовки майбутніх вчителів / П. М. Щербань // Вища і середня педагогічна освіта. – 2011. – № 6. – С. 68–73.

8. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посібник / В. В. Ягупов. – К. : Либідь, 2002. – 560 с.

Рецензент – кандидат психологічних наук, доцент Чистяков С. А.

Стаття надійшла до редакції 1.03.2016

Топольницкая Г. Особенности нетрадиционных методов преподавания этики в высшем военном учебном заведении

Статья посвящена анализу и определению сущности некоторых нетрадиционных методов преподавания этики в высшем военном учебном заведении, раскрыто содержание таких методов и осуществлена классификация как традиционных, так и нетрадиционных методов обучения.

Ключевые слова: *методы обучения, нетрадиционные методы, личностно-ориентированный подход, классификация методов обучения.*

Topolnytska G. Some aspects of non-traditional methods of teaching ethics in higher military establishment

Modern humanitarian education requires development of new active methods of teaching ethics and aesthetics, new programs and methodological aids, based on scientific research and practice of work of teachers-scientiststeaching philosophical subjects. The sociological research of various forms and methods of teaching shows that the “systems of learning of lecture material is 20 %, lecture with the use of scientific aids allows to increase this figure to 30 %, lecture using audiovisual aids gives 50 % of information learning, discussion -70 %, game - 90 %”.

Unconventional methods include business, role, situational or simulation, operational games (training); use of psychological tests, which enable

---

to define the characteristics of personality, knowledge control tests; creative, active work with conceptual apparatus; thematic crossword preparation; theme selection, routing, writing scripts of excursions; conducting various sociological researches, experiments, pedagogical practice.

Unconventional research methods are very productive within professional military training. They allow cadets not only to creatively learn basic knowledge, but to acquire that knowledge directly in the context of their profession. These methods focus on developing the capabilities of learning, come from the independent value of research activity, put the teacher in the position of a partner of academic research, involve personal participation of all persons who participate in the educational process, high personal and professional readiness of the teacher to flexible, tactful interactions with students, in which the expansion of the boundaries of direct experience and its interpretation by students take place.

Lectures in problem-based learning are divided into 8 types, but for a teacher of ethics the most appropriate are the following ones:

1. Problematic lecture. It models the real life contradictions through their representation in theoretical concepts. The main aim of this lecture is independent acquisition of knowledge by cadets.

2. Lecture-provocation (or lecture with planned mistakes). It forms cadets' skills to analyze, know and evaluate information. Can be used as a method of "live situation".

3. Lecture-dialogue. The content is served through a series of questions cadets have to answer during the lecture. This type is adjacent to the lecture with the use of feedback techniques, and the programmed lecture-consultation.

4. Lecture with game methods (methods of training (game) case-methods and others). The students formulate the problem and try to solve it themselves.

Higher school of Ukraine is constantly increasing the level of the teachers' scientific potential, deepening of scientific educational programmes, researched subjects, and this can become the key to successful training of young professionals necessary for Ukrainian modern transitive society.

Keywords: *teaching methods, non-traditional methods, student-centered approach, classification of teaching methods.*